

Бранка Милановића и потврђује на најбољи начин креативност и отвореност његовог интерпретативног метода према најразличитијим теоријским приступима и књижевним поетикама. Управо та врста отворености и научне ширине омогућила му је да на репрезентативан начин тумачи дјело једног од најбољих писаца српског језика и јединог нобеловца у српској књижевности.

Др Горан М. МАКСИМОВИЋ
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
goran.maksimovic@filfak.ni.ac.rs

ПРЕПИСКА ВЛАДАНА ДЕСНИЦЕ КАО ЕПИСТОЛАРНИ РОМАН-РЕЧНИК И ПОРОДИЧНА ХРОНИКА

Десничин епистолар. Свезак 1, 1910–1945, Драго Роксандић (ур.), Филозофски факултет – FF press, Загреб 2019

За књижевни опус Владана Деснице данас се више не може говорити, као што је то некада са разлогом чињено, да је неправедно скрајнут, запостављен, сведен на једно главно пишчево дјело, његов монументални роман *Прољећа Ивана Галеба*. Разлог томе су, између осталог, али у првом реду Десничини сусрети, који се у континуитету одржавају већ петнаест година, доносећи у зборницима радова проистеклим са сада већ традиционалних скупова нове увиде у пишчев књижевни рад и нову грађу из његове богате оставштине. Досадашњи врхунац напора у научној обради текстуалног материјала затченог у Десничиној списатељској радионици дошао је са публикавањем првог тома његове преписке, коју је предано, уз помоћ сарадника, приредио Драго Роксандић, професор емеритус Филозофског факултета у Загребу, оснивач и уредник Десничиних сусрета.

Осим уредничког предговора, *Десничин епистолар. Свезак 1, 1910–1945* пропраћен је текстовима Јадранке Брнчић, која је статистички прецизно и аналитички темељно интерпретирала овај сегмент ауторове преписке, затим Вирне Карлић, која је сажето а зналачки указала на језичку разноликост и богатство прибраних писама, и Сање Ројић, која се претежно бавила италијанским језичким и културним наносима у преписци, указујући на њен снажан литерарни потенцијал. Посебну занимљивост и драгоцјеност доносе ликовни прилози, међу којима се налазе неке до сада необјављене фотографије, разгледнице, честитке, позивнице

и манускрипти писама, као на примјер рукопис Десничиног писма мајци из 1910, када је имао свега пет година!

Главна специфичност *Десничиног еписџолара* је његов садржај: будући да обухвата први дио пишевог живота (Владан Десница 1905–1967) од његових најмлађих дана до зреле животне доби, коју је са бројном породицом сачекао у немирним годинама Другог свјетског рата, већину преписке чине писма упућена самом Десници, односно некоме из његовог најближег окружења. Међу двеста седамдесет писама свега двадесет и пет је одаслао Владан Десница, а њих тридесет и седам нису упућена директно њему. Друга карактеристика ове преписке је њена концепција, коју је уредник осмислио абецедно, умјесто хронолошки (мада ће читалац међу прилозима пронаћи детаљан списак писама по годинама), па је и читање овог епистолара могуће: 1. као нелинеарно кретање према заинтересованости за имена појединих кореспондената; 2. уобичајеним, континуираним начином, који у том случају условљава временску скоковитост. Обје ове одлике *Десничиног еписџолара* придају књизи нешто од привлачности романа у писмима, односно романа-речника, у којем се калеидоскопски одражава слика њеног главног јунака.

Писма обједињена у *Десничиним еписџолару* оцртавају мултиперспективни, мада по природи ствари фрагментаран лик Владана Деснице: од његових дјечачких и младићких дана (писма оца Уроша из италијанске интернације 1919, дједа Владимира из Обровца писана између 1914–1921), преко студија права у Загребу и Паризу (писмо Бошка Деснице из 1924, Вјекослава Параћа из 1930), првих година службе, вјенчања и књижевних почетака (велики број писама из тридесетих година), међу којима се издваја обимна кореспонденција везана за Десничин уређивачки рад на *Маџазину Сјеверне Далмације* (објављена су два годишта 1934–1935), па све до ратних година (1941–1945) када Десница, поред стваралачких недаћа (преписка са сестром Наташом из 1942. о изгубљеним рукописима), главну бригу води о ратом озбиљно угроженом породичном наслијеђу у Задру и Сплиту, свакодневним невољама у борби за голи опстанак породице, али и властитом учешћу у повијесном епилогу епохалног ратног прелома (преписка са Аником Занела и Зорком Ђунио између 1944–1945).

Будући да *Десничин еписџолар* обухвата првих четрдесет година пишевог живота, у њему је сразмјерно мало говора о ауторовом књижевном раду, који се, као што је познато, у својој пуноћи исказао тек педесетих година двадесетог вијека. Утолико су драгоцјенија писма која приказују Десничине прве напоре да се у различитим часописима (у *Српском књижевном гласнику*, између осталих, 211) представи као пјесник, као и да објави збирку поезије код угледног београдског издавача Геце Кона (193–194), углавном без нарочитог успјеха, што ће донекле пратити и његову једину пјесничку књигу објављену за живота – *Слијетац на жалу*. Десничини пак рани есејистички радови публиковани

у *Маџазину Сјeverне Далмације* указују се у свјезини њихове прве позитивне рецепције, каквом их у својим оцјенама обасипа Десничин најважнији кореспондент, стриц Бошко.

И сам правник по образовању и струци, препознајући у свом синовцу потпунији израз сопствених неостварених тежњи у пољу хуманистике, посебно историје и књижевности, Бошко Десница је непогрешиво препознао домет есеја „Један поглед на Личност Доситејеву” и „Мирко Королија и његов крај”, у којима је Владан Десница, иако још релативно млад аутор, показао висок ниво свог интелектуалног и литерарног сензибилитета. Када његове огледе назива „класичним” (71), или их уздиже до висина изнад најбољих страница једног Јована Скерлића (118), то може изгледати као благонаклоно и подстичуће претјеривање све док се не види стричево строго читање синовчевог првог приповједачког покушаја „Животна стаза Јандрије Кутлаче”, праћено уздржаним мишљењем о умјетничком учинку тог књижевног текста („Само ми се чини да је обрада неједнака, помало угласта и мјестимиче пада у баналност”, 105). Бошко Десница се живо интересовао и за поезију Владана Деснице и показаће се из његових, али и неких других писама, да је Владан Десница већ почетком тридесетих (1933–1934) имао готову збирку, што га додатно освјетљава са његове стваралачки најмање познате, лирске стране.

Уопште узев, међу писмима упућеним Владану Десници, као не само бројчано најзаступљенија, писма Бошка Деснице најживописније рефлектују стваралачку биографију Владана Деснице и њену дубоку преплетеност са пишчевом животном путањом. Разлог томе свакако је поменута интелектуална блискост двојице сродника, од којих је старији у млађем идентификовао обострана унутрашња превирања властитих интелектуално-умјетничких настојања са крутим васпитањем и налозима једне грађанске породице, додатно учвршћеним дугом племићком традицијом котарских Јанковића. Бошко Десница на неколико мјеста сравањује судбину свог синовца са властитом, бодрети га у његовој стваралачкој истрајности:

Што се тиче твог незадовољства ради промашеног животног пута, могу да ти кажем да се код тебе понавља мој случај: и мене је за десет година гризло и тровало незадовољство и ја сам исто као и ти криво и оптуживао свога ћаћу. Разлика је само у томе што ти то чиниш са нешто више права него ја, јер су твоје способности далеко веће и далеко јаче проносиране него што су биле моје. Ипак вјеруј *che un giorno ti te ricrederà, come che mi me son ricredudo*. Прије свега грјешиш кад мислиш да ти је та струка запрека и да ради ње нећеш моћи да у пуном опсегу валоризираш могућности које осјећаш у себи. Није истина! Ти си и поред права и поред уреда и поред Целигоја дао већ досада не „мизерне чланчиће” већ дубоке и прворазредне ствари. Увјерен сам да боље не би дао ни да си мјесто Бениног агара, ријешавао питања компаративне књижевности пред једном

ацилом кретена и балаваца. (...) Немој дакле да се гризеш, доћи ће дан кад ћеш баш ради овог запалити лумин ћафиној души, ко што га и ја данас палим оној мога ћаће (125).

Готово по правилу се у оваквим и сличним дописима наслућује синовчево вајкање стрицу због времена протраћеног на студије права и у адвокатској служби оца Уроша у Сплиту, а на штету његовог књижевног рада, коме ће се тек након рата у потпуности професионално посветити. Стричеве претпоставке се и овде, као и поводом првих огледа Владана Деснице, показују тачним, будући да ће касније плодни књижевни есејиста, приповиједач и романсијер у свој опус унијети и умјетнички ванредно уобличити одређени корпус тема из своје јуридикчке праксе, на појединим мјестима промислити одређене правне апорије, а несумњиво и сакупити богату и аутентичну животну грађу за своју прозу, што особито показују његове објављене, али и необјављене приповијетке, које би ускоро такође требало да постану доступне стручној и читалачкој јавности.

Од писама самог Владана Деснице посебан значај за боље познавање и разумијевање његовог стваралачког развоја и релативно касног уласка у књижевност имају поменути дописи Наташи Десници из 1942. године (до сада дјелимично објављени у појединим радовима зборника Десничиних сусрета), у којима писац извјештава сестру о немилу догађају на путу из Сплита у Задар, када му је у Шибенику украден кофер са једним бројем књижевних рукописа. Он ће их назвати „читавим лирским радом једног деценија” (143), за њега је то „десет година – и то најбољих десет година – живота и рада” (143), а касније чак и сума „животног циља скоро читавих двају деценија” (145). Тешко је са сигурношћу тврдити о којем је дијелу Десничиног „лирског” опуса ријеч, али се чини, на основу неких других писама сада први пут објављених (из којих је, како је већ поменуто, евидентно да је Десница имао готову пјесничку књигу већ у првој половини тридесетих и да ју је у другој половини деценије на стричев подстицај допуњавао), да су неке од досадашњих научних претпоставки о изгубљеној првој збирци Десничине поезије овим додатно утемељене. Десница се, како је то из његовог епистолара јасно видљиво, умјетнички развијао према уобичајеном књижевничком обрасту: од маладалачке лирске фазе, преко приповиједне прозе, до ширих романескних синтеза.

Десничин епистолар посебно рељефно приказује Владана Десницу као уредника *Магазина Сјеверне Далмације*, годишњака који, упркос пишчевој јакој вољи и здравој амбицији, није успио да се одржи дуже од двије сезоне. Велики број детаља везаних за прикупљања грађе и уређивања *Магазина* налази се у писмима Бошка Деснице, затим Петра Колендића, Мирка Королије и осталих сарадника, али је у писмима

самог Владана Деснице највидљививији полет и смисао идеје која га је носила, као што се у њима најјасније очитују препреке и неразумијевања са којима се носио. У дужем писму свом оцу Урошу из августа 1933. Десница се жали на тешкоће у комуникацији са Привредно-културном матицом Сјеверне Далмације, уз чију је подршку првобитни *Алманах* требало да се појави, а затим и одржи: „Герирају се као да је Матица мени нешто даровала, а не ја њој и каже да се морам осјећати безгранично почашћен и преплаћен чашћу коју ми је Матица учинила 'повјеривши' ми редакцију *Алманаха*, па ме тако стављају врло ауторитативно у став човјека којему је учињено доброчинство” (158). У дужем писму назначеној институцији из октобра исте године (најдужем писму Владана Деснице у читавом епистолару), Десница неће моћи да сакрије незадовољство, чак и огорченост пред очигледном ароганцијом администрације неспособне да увиди његове уредничке намјере и напоре:

Ја сам створио замисао *Алманаха*, ја сам направио програм распореда и према њему настојао да приберем прилоге, ја сам био уредник *Алманаха*, па сам ја просуђивао, прихваћао или одбијао прилоге. Према свему томе, ја сам вршио све покретачке и редакторске функције, и ту је, осим мог материјалног рада, долазила до употребе и моја увиђавност, критериј, каква-таква спрема итд. Као такав ја сам преговарао с Матицом, и као с таквим је Матица преговарала са мном. Кад наједном – ствар се потпуно измијенила. Ја сам постао нешто сасвим друго: Матичина замисао, Матичина редакција, Матичина заклада, а ја сам само прикупљао прилоге. Речено без увиђања, ја сам постао нешто попут инкасатора, попут оних лица која обилазе чланове каквог друштва да прибиру чланарину. Само што сам ја мјесто готовине прибирао писмене саставе (252).

Отворено се жалећи на немар, или, можда, недобронамјерност „Матице” у признавању његових заслуга и из писма очигледно неумијесном мијешању у уредничку концепцију, што је у њему управо нашироко елаборирано, из посљедњих реченица датог навода провијава карактеристичан Десничин полемички дух, који на сваки непримјерен гест у пољу књижевности, како је добро познато из његових *Прођућаних йолемика*, умјесто јеткошћу одговара хумором, служећи се, као у овом случају, позом отмено дистанциране аутоиронизације.

Писмо „Матици” утолико је значајније јер додатно расвјетљује Десничине интенције са *Маџазином Сјеверне Далмације*, његово схватање природе и потреба читалаштва којем је намијењен, као и осјећање властите укоријењености у један простор и свијет о којем и за који је *Маџазин* требало да постоји. Реагујући очито на „Матичин” покушај прекомпоновања прилога *Маџазина* по његовим рубрикама, Десница објашњава смисао пјесме Мирка Кородије, којој је предодредио прочелно, програмско мјесто:

У погледу „Уводног дијела” морам нарочито истакнути, да сам Кориолијин сонет „Јанковић Стојан” изабрао управо и једино зато што сам налазио да одговара као створен за оно мјесто: на челу књиге. А то стога што носи једну широку идеју и што је пун смисла: Млечић и Турчин, емблеми св. Марка, паше, провидури – све је то етикета, све је то налије-пљено, све је то неживо; једино живо истинско – то је врела и жива народ-на снага, она жилава раса која лази к мору примитивна и неисцрпљена, која даје и етнички и национални и психолошки карактер овој земљи, и која, на концу, има једина права на управљање удесâ ове земље. Ето, ту идеју дискретно и језгровито изражену у 14 стихова једног сонета ја сам хтио да поставим на чело овој књизи. Једино ту она има смисла; као литерарни прилог она губи свако значење и сваки смисао (251).

„Матичина” сугестија, која се слуги иза уредникове реакције, да Кориолијин сонет премјести међу литерарне прилоге, провоцира Десницу да очито нерадо експлицира разлоге свог избора. И сам свјестан просјеч-не вриједности Кориолијине двадесет година раније публиковане пјесме, Десница је у њој пронашао згуснути израз свих важнијих гео-антропо-лошко-историјских одлика и тежњи сјевернодалматинског свијета, из којег је сам вукао најдубље коријене, а који је већ од „Животне стазе Јан-дрије Кутлаче”, *Зимског љетиовања*, знатног броја новела „регионалног карактера”, па и појединих поглавља *Прољећа Ивана Галеба*, са ненад-машеном литерарном снагом умјетнички транспоновано. Врхунски естетa свјесно се повлачи пред сензибилним уредником, јер он Кориолијин сонет види као лирску виџету, својеврсно хералдичко знамење, наиме пјеснич-ки грб Сјеверне Далмације, једном врстом „примјењене умјетности”, о чему ће много година касније у својим есејима расправљати сасвим дру-гим поводом. *Десничин ејџисџолар* истиче пишчеву снажну везаност за сјевернодалматинско залеђе, која се неријетко узима као мање важна црта његовог укупног животног и стваралачког хабитуса, а која, заправо, уз урбани медитерански миље, представља његову одређујућу константу.

Назначени литерарни, романескни карактер Десничине преписке снажно је присутан у писмима из посљедњих ратних година (1944–1945), током којих породица доживљава економску деградацију са пустошењима карактеристичним за катастрофе великих размјера („Ми спадамо у оне изнимке које су и за овог, као и за прошлог рата, назадовале, и то знатно”, 299). Проводећи то вријеме претежно на породичном имању у Кули Јанко-вића у Исламу Грчком, Деснице се (пишчева супруга Ксенија, мајка Фани) интензивно дописују са пријатељима и родбином која се стара о њиховој имовини у сплитској кући пострадаој у Савезничком бомбардовању гра-да 1944. У низу размијењених писама у којима је ријеч о спасавању покућ-ства из породичне резиденције, гдје читави каталози предмета свједоче о некадашњем благостању и узалудном напору да се оно одржи, Десница, између осталог, пише Аники Занела марта 1944. у Сплит из Ислама:

И ми смо доста тога претрпјели: ја са Ксенијом и дјецом два тешка бомбардмана Задра и губитак све наше робе као и дијела производа који смо тамо били пренијели (опљачкано); затим бомбардман (зрaчни) наших кућа, у Исламу, гдје су нам срушене двије пољодјелске зграде и нанесена велика штета; те безброј других патњи и неугодности. Само кад би на томе остало; али бојим се да ће бити све то горе (294),

а у јуну исте године из оближњег Смилчића:

Поподне сам дошао у Смилчић и нашао твоје писмо од 10/6, као и једно Марчелино од 9/6, из којих дознајем пропаст наше куће. Ја не могу да дођем тамо, и ради потешкоћа саобраћаја и пропуснице, и ради тога што не могу да оставим овдје моје, гдје се не можемо да обранимо од пљачке и делинквентства сељака (304).

Из свих тих писама, а нарочито наведених одломака, препознају се директни извори Десничиног *Зимског љетиовања*: задарска породица у сеоском избјеглиштву након „бомбардмана”, губитак личне имовине, стрепња над неизвјесном будућношћу, просторна изопштеност, сукоб са сеоским становништвом... Смилчић је вјероватно ономастички узор Десничиним иронијски именованим Смилевцима, имагинарном селу у којем је кондензовао све догођене и домишљене ратне анегдоте своје животне и књижевне топографије Сјеверне Далмације. *Десничин еписџолар* у том сегменту посједује изразит карактер једне турбулентне породичне хронике, која је умногоме послужила као модел за његов први, у послератној књижевности вишеструко прекретнички роман.

Првим томом Десничине преписке отворен је пут ка новим сазнањима из пишчеве биографије (потенцијалној животописној синтези у будућности, која одавно недостаје), затим (културне) историје његовог времена, антропологије једног поднебља и другим угловима посматрања, какве све богате и систематично приређене преписке отварају. Десничини кореспонденти попут Ника Бартуловића, Марка Цара, Герхарда Геземана, Игњата Јоба, Петра Колендића, Мирка Королије, Божидара Ковачевића и још многих пружиће понеки важан податак науци у распону од филологије до историје умјетности. *Десничин еписџолар* прва је, веома успјела публикација у оквиру ширег пројекта архивистичке обраде и дигитализације цјелокупне Десничине писане оставштине и након ње се с разлогом и са нестрпљењем може очекивати подстицајан наставак преписке из послератног периода, када је Десничин књижевни рад дошао до свог највишег стваралачког изражаја.

Др Владан С. БАЈЧЕТА

Научни сарадник

Институт за књижевност и уметност, Београд

bajcet@yahoo.com